

© författaren 2020

Digitalt läsexemplar av artikel ur
I Pallas Athenas huvud: Hundra år av humaniora
red. Henrik Rahm et al.

Göteborg & Stockholm: Makadam förlag, 2020

ISBN 978-91-7061-277-0

Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund nr 98 (ISSN 0347-1772)

www.makadambok.se

Lundensiska kvinnor i Justitias tjänst

ELSA TROLLE ÖNNERFORS

Något som markant skiljer dagens universitetsvärld från hur den såg ut vid tiden för Vetenskaps societetens grundande för hundra år sedan, är andelen kvinnliga studenter, akademiska lärare och forskare. Under lång tid var universiteten en uteslutande manlig värld, och det var ingen självklarhet att även kvinnor skulle få ägna sig åt högre studier. År 1873 fick kvinnor till slut tillträde till universiteten och också rätt att avlägga en akademisk examen. De första kvinnliga studenterna i Lund, Hildegard Björck och Hedda Andersson, skrevs emellertid in först 1880. Under det sena 1800-talet var det årligen inte fler än ett dussin kvinnliga studenter som var inskrivna i studentkatalogerna. Det var alltså inte helt enkelt för kvinnorna att ta sig in i den mansdominerade universitetsvärlden. Att ägna sig åt högre studier ansågs inte särskilt kvinnligt. Enligt tidens synsätt var kvinnors huvuduppgift att ta hand om hem och familj, medan männen var bättre lämpade för intellektuell verksamhet. Vetenskapliga undersökningar från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal lyfte fram flera argument mot att kvinnor skulle bedriva högre studier. Det kunde röra sig om såväl biologiska faktorer (studerande medförde en risk för kvinnor att bli sterila, livmodern kunde skrupna ihop) som fysiska och psykiska (kvinnor ansågs bland annat ha lägre intelligens än män och var mer känslamma). Dessutom tycktes det inte lämpligt att gifta kvinnor förvärvsarbetade: kvinnans främsta plats var i hemmet som maka och mor, hon borde inte agera familjeförsörjare. I ett remissvar från tidigt 1900-tal på ett lagförslag om kvinnors utökade tillträde till arbetsmarknaden yttrade några skeptiska professorer att ”gift kvinna endast i sällsynta, abnorma fall kan sköta en tjänst utom hemmet med samma intensitet som mannen” på grund av att ”hela hennes själ lever i en annan värld”. De kvinnor som trots allt skaffade sig en akademisk examen stötte dessutom på hinder när de kom ut i arbetslivet, bland annat i form av en bestämmelse i den då gällande regeringsformen från 1809 som uteslöt kvinnor från statliga tjänster.

Historien ändrar sig långsamt, och historieskrivningen har förändrats ännu långsammare. Det finns många berättelser som tidigare inte efterfrågats och platser som få brytt sig om att skildra. Det problematiska med det är att om man inte syns, så finns man inte i historien. I historiska skildringar har kvinnor i många avseenden uppmärksammats först under de senaste decennierna. Den skeva könsrepresentationen mellan män och kvinnor i exempelvis läromedlen för historia i grundskola och gymnasium uppmärksammas med jämna mellanrum i den offentliga debatten. I vissa av läroböckerna förmedlas en bild av de historiska epokerna som en värld där det knappast verkar ha förekommit några kvinnor över huvud taget. I en genomgång av historieläromedel som *Dagens Nyheter* genomförde 2015 konstaterades att i en av de undersökta läroböckerna fanns det fler namngivna nazister än kvinnor...

Även kvinnorna vid universiteten har varit en undanskymd grupp i den äldre historieskrivningen, som i stora stycken präglades av den manliga dominansen vid akademien. Det finns många talande exempel på detta. Ett kan vara att även här, liksom i de undersökningar som nämnts ovan, räkna hur många kvinnor som finns namngivna i personregister i böcker som skildrar Lunds universitets historia. I den fjärde och sista delen av *Lunds universitets historia* (1968) som redogör för perioden 1868–1968, alltså en period då kvinnorna trots allt hade fått tillträde till universiteten, är andelen namngivna kvinnor i registret 1 procent. Som en jämförelse kan nämnas att i *Lärdomens Lund* (1993) är andelen namngivna kvinnor knappt 4 procent. En förbättring har emellertid skett över tid. I den senaste universitetshistoriken, *Lunds universitet under 350 år* (2016), har de namngivna kvinnorna glädjande nog stigit till nästan 14 procent. Historia berättad från kvinnornas perspektiv, på engelska med den träffande benämningen *herstory*, har på senare tid fått allt mer utrymme. Detta perspektiv har en viktig funktion: att lyfta fram de bortglömda kvinnliga aktörerna och fylla luckorna i historieskrivningen. Kvinnorna finns i källorna och arkiven, bara man letar efter dem. För egen del lämnar jag mitt bidrag genom att forska om de första kvinnliga juristerna i Sverige, en grupp kvinnor som hittills i den juridiska litteraturen för det mesta omnämnts med någon enstaka mening här och där, om man ens har tagit någon notis om dem över huvud taget.

För juristernas vidkommande kan man konstatera att den verklighet som de kvinnliga juriststudenterna mötte för hundra år sedan verkligen var helt annorlunda mot hur den ser ut i dag. I Sverige var den juridiska yrkesbanan länge stängd för kvinnor. Det berodde dels på att kvinnor, som ovan nämnts, inte tilläts läsa vid universiteten förrän under sent 1800-tal, dels på att många juridiska yrken inte var öppna för kvinnor, enligt 1809 års regeringsform som i paragraf 28 stadgade att statliga tjänster var förbehållna infödda svens-

ka män. För juristernas del gällde detta tjänster som exempelvis domare och universitetslärare. Med början under det sena 1800-talet genomfördes flera reformer som möjliggjorde för kvinnor att arbeta med juridik i större utsträckning än tidigare. År 1897 fick kvinnor lov att uppträda som rättegångsombud och föra andras talan i rätten. Att verka som advokat blev därmed en möjlighet för de kvinnor som ville arbeta med praktisk juridik. År 1911 fick kvinnor tillträde till vissa högre statliga befattningar (även om listan över undantag var lång), och 1923 utfärdades en behörighetslag som formellt sett likställde kvinnor med män i fråga om behörighet att inneha statlig tjänst, dock återigen med vissa undantag.

Förändringarna till trots var det inte många kvinnor som sökte sig till universitetet och ännu färre valde att läsa juridik. Den första kvinnan i Sverige som avlade en juridisk universitetsexamen var Elsa Eschelsson i Uppsala 1892. I Lund lyste de kvinnliga juriststudenterna med sin frånvaro fram till början av 1900-talet, och först på 1910-talet avlades de första juridiska examina av kvinnor i Lund. Dessa kvinnliga juriststudenter påbörjade sina studier i en tid då kvinnorörelsen i Sverige hade vuxit i omfattning. På universitetet i Uppsala och Lund hade de kvinnliga studenterna börjat organisera sig i kvinnliga studentföreningar (grundade i Uppsala 1892 och i Lund 1900) för att skapa sammanhållning, men också för att utöva inflytande. Medlemmarna var få till en början och antalet växte långsamt. Föreningarna engagerade sig bland annat i kampen för kvinnlig rösträtt som var intensiv under det tidiga 1900-talet och fick sitt slutliga genomslag genom reformerna 1918 och 1919 då allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor infördes. Ett annat engagemang fanns i fredsrörelsen, som i skuggan av första världskriget vuxit sig stark. År 1904 hade också Akademiskt bildade kvinnors förening bildats. Föreningens främsta syfte var att arbeta för att kvinnor med akademisk examen skulle få samma rättigheter som män med samma kompetens. Bland annat arbetade man för att få bort den förhatliga paragraf 28 i regeringsformen som utestängde kvinnor från statliga ämbeten.

Vilka var då de första lundensiska kvinnorna i Justitias tjänst, och vad kom de att arbeta med efter avlagd examen? De karriärvägar som dessa fyra kvinnor med examen från 1910-talet tog var för sin tid både vanliga och ovanliga för kvinnliga jurister. Den första kvinnan att avlägga en juridisk examen i Lund var ingen typisk ”studentska”. Anna Bugge Wicksell var närmare 50 år då hon var färdig med sina studier. Hon föddes i Norge 1862, visade sig vara studiebegåvad och tog studenten som en av de första kvinnorna i landet. Redan som student i Oslo engagerade sig Anna för kvinnors rättigheter och rättsliga ställning. I slutet av 1880-talet började hon läsa juridik med ambitionen att bli advokat, trots att detta inte var möjligt för norska kvinnor vid den tiden. Efter att ha läst

Anna Bugge Wicksell

juridik i ett år flyttade Anna till Frankrike. Orsaken till flytten var att hon hade blivit förälskad i den svenske nationalekonomen Knut Wicksell som tillfälligtvis bodde i Paris. Både Anna och Knut arbetade hårt för ökad jämställdhet mellan könen och ökade rättigheter för kvinnor. Eftersom de såg den gällande äktenskapslagstiftningen som föråldrad, valde de i stället att leva tillsammans som sambor och publicerade en liten annons i de svenska dagstidningarna med rubriken "Förenade". Ett sådant arrangemang skulle inte ha betraktats som någonting märkvärdigt i dag, men i slutet av 1800-talet var det en social skandal. Anna blev gravid och fick göra uppehåll i sina studier. År 1899 flyttade familjen till Lund där Knut hade fått jobb på universitetet. Våren 1905 återupptog Anna, som

den enda kvinnan bland drygt 200 juriststudenter, sina juridikstudier. I januari 1911 kunde hon som första kvinna avlägga en juris kandidatexamen vid Lunds universitet. Planerna på att bli advokat hade Anna lagt åt sidan när hon väl tog sin examen. Hon funderade på att doktorera, men kom i stället under 1910- och 1920-talen främst att ägna sig åt arbetet för allmän och lika rösträtt samt för den internationella freds rörelsen. Anna var engagerad i Nationernas Förbund och detta har bidragit till att hon ibland har kallats för Sveriges första kvinnliga diplomat. År 1928 avled Anna i sviterna av en operation.

De två nästföljande kvinnliga juriststudenterna i Lund, Elisabeth Nilsson och Ester Hofvander Sandberg, hade flera likheter. De skrev in sig vid den juridiska fakulteten med bara några dagars mellanrum och står på samma uppslag i inskrivningsboken. De tog examen samma år och båda blev advokater, det i särklass vanligaste yrkesvalet för kvinnliga jurister under första hälften av 1900-talet. I Sverige har advokatycket aldrig varit en statlig tjänst, vilket det är i en del andra länder. Detta innebar att yrket inte omfattades av tjänstehindren i regeringsformens paragraf 28. År 1897 hade riksdagen också röstat igenom en ny lag som en gång för alla fastslog att även kvinnor hade rätt att uppträda som rättegångsombud i domstol. Advokattiteln var inte heller skyddad vid den här tiden. Vem som helst kunde egentligen kalla sig advokat; man behövde inte ens ha studerat juridik. Av dessa anledningar blev advokatbanan räddningen för de kvinnliga jurister som i början av 1900-talet ville arbeta i

det praktiska rättslivet. Ofta drev de kvinnliga advokaterna byråer i egen regi. En del kvinnliga jurister arbetade tillsammans med sina män i de fall makarna också var jurister. Flertalet av de kvinnliga advokaterna var verksamma i Stockholm, men några fanns också i Skåne, som till exempel de ovannämnda Elisabeth och Ester.

Elisabeth, oftast kallad "Nilla", Nilsson föddes 1878 i Norra Åsum i nordöstra Skåne. Hon studerade på Schartaus handelsinstitut i Stockholm och arbetade därefter några år på kontor innan hon började studera igen. Hon tog studentexamen 1911 och skrev in sig i Lund hösten samma år. Hon engagerade sig i studentlivet och var bland annat ordförande i Lunds kvinnliga studentförening. År 1915 avlade Elisabeth sin juristexamen och samma år började hon som hovrättsnotarie vid Skånska hovrätten. Men det dröjde inte länge förrän hon startade sin egen advokatverksamhet i Malmö 1916. Elisabeth får anses vara den första kvinnliga advokaten som var verksam i Skåne, men hon blev aldrig medlem av Advokatsamfundet (vilket inte heller var ett krav vid den här tiden). Elisabeth deltog aktivt i kvinnorörelsen och i kampen för kvinnans politiska rösträtt under 1910-talet och engagerade sig i diverse föreningar, bland annat Rösträttsföreningen i Malmö, Fredrika Bremerförbundet och Frisinnade kvinnors riksförbund. Hon satt också i stadsfullmäktige i Malmö åren kring 1920 och hade flera andra politiska förtroendeposter. Elisabeth gifte sig aldrig utan lade sin tid på arbetet och sitt föreningsengagemang fram till sin död 1941.

Den tredje kvinnliga juristen i Lund var Ester Hofvander Sandberg. Ester var född 1888 och växte upp i trakten kring Eslöv. Hon tog studentexamen 1907 och folkskolläraryrkeexamen året därpå, och blev därefter föreståndarinna för Klippans samskola under åren 1908–1910. År 1911

†† Elisabeth "Nilla" Nilsson

† Ester Hofvander Sandberg

gifte hon sig med Ivar Sandberg, som var verksam som jurist och advokat i Eslöv. Året därpå fick paret sitt enda barn, dottern Maj. Hösten 1911 skrev Ester in sig för studier vid den juridiska fakulteten, och i maj 1915 tog hon sin examen. Som gift kvinna stötte Ester på problem i början av sin karriär som yrkesverksam jurist. Genom den tidigare nämnda lagändringen 1897 stod det klart att även kvinnor fick lov att uppträda som ombud för andra i domstol, men gifta kvinnor stod enligt den gällande äktenskapslagstiftningen i början av 1900-talet fortfarande under sin mans målsmanskap. Därmed var de formellt sett omyndiga och tilläts inte företräda andra i rätten. Detta fick till följd att det under 1910-talet uppstod problem med gifta kvinnliga jurister som var förhindrade att i vissa avseenden utöva sitt yrke på grund av myndighetsproblematiken. År 1915 var Ester inblandad i ett rättsfall där problematiken kring de gifta kvinnliga juristerna hamnade i fokus. Hon skulle uppträda som ombud vid Frosta häradsrätt i Skåne. Domstolen konstaterade emellertid att hon var gift och därmed förhindrad att agera rättegångsombud enligt gällande regler, trots att hon hade fått en fullmakt från maken. Ester gav emellertid inte upp så lätt, utan tog striden om rätten att få uppträda som rättsligt ombud till högre instans, och händelsen uppmärksammades stort i dagspressen. Den första generationen av kvinnliga jurister var framgångsrika med att använda sig av tidningar och tidskrifter för att sätta strålkastarljus på orättvisor och föräldrade lagar och regler.

Den mediala uppståndelsen kring Ester och andra liknande fall ledde fram till en lagändring 1916 som gav även gifta kvinnor rätt att få vara rättsliga ombud för andra. Ester var under sitt yrkesverksamma liv advokat i Eslöv. Tillsammans med maken Ivar drev hon Eslövs advokatbyrå under många år, och hon var ledamot av Sveriges advokatsamfund under åren 1931–1942. Som jurist var Ester känd för att vara energisk och skarp, och hon drev sina processer med järnhand. Ett av hennes första mål var att faktiskt att försvara sig själv. År 1917 blev hon nämligen åtalad av stadsfiskalen i Eslöv för ”vållande till eldskada å annans egendom”. Ester hade glömt att dra ut sladden till sitt elektriska strykjärn, och en brand hade utbrutit som skadat fönsterkarmen i hennes lägenhet. Trots en ihärdig plädering för att det hela var en olyckshändelse, fälldes hon för brottet i såväl häradsrätt som hovrätt. Vid sidan om advokatverksamheten spelade Ester en framträdande roll i Eslövs kommunala liv. Hon var ledamot av stadens stadsfullmäktige i drygt 25 år, och dessutom verksam i flera kommunala utskott och styrelser. För sina insatser under sitt yrkesliv utnämndes hon till ledamot av Vasaordens första klass i november 1955. Ester avled tolv år senare, 1967.

Den fjärde och sista kvinnliga lundajuristen under 1910-talet, Olga Gjörlöf, tog en helt annan karriärväg än de tre övriga. Olga var född 1892 och

uppvuxen i Trelleborg. Hon tog studentexamen i Malmö 1912 och fortsatte sedan till universitetet i Lund där hon avlade sin juridiska examen 1918. Även Olga var engagerad i studentlivet, bland annat som ordförande för Lunds kvinnliga studentförening. Efter studierna flyttade hon till Stockholm och började arbeta på olika departement och ämbetsverk. Olga var en flitigt förekommande protokollförare i olika propositioner under 1920-talet och början av 1930-talet innan hon gick bort i förtid 1933, endast 40 år gammal. Att söka sig till statsförvaltningen och de statliga ämbetsverken för att arbeta som exempelvis amanuens eller kanslisekreterare var en inte helt ovanlig karriärväg för de första kvinnliga juristerna. Men tjänstehindren i 1809 års regeringsform och undantagen i 1923 års behörighetslag gjorde det krångligt för kvinnor att få tillträde till de statliga tjänsterna. De kvinnor som till exempel ville arbeta som amanuenser var tvungna att först avvakta ett konseljbeslut innan de fick påbörja sin anställning. ”Äkta svensk tågordning!” utropade veckotidningen *Charme* ironiskt 1925. Lagar och regelverk hängde inte riktigt med de förändrade förhållandena i samhället och på arbetsmarknaden.

Olga Gjörloff

Under 1930- och 1940-talen genomfördes flera reformer som syftade till att jämställa män och kvinnor vad gällde rätten till statliga ämbeten. På 1950-talet hade alla särbestämmelser vad gällde kvinnors tillträde till tjänster inom staten tagits bort, med ett enda undantag (tjänst som präst inom Svenska kyrkan). Nu fanns det en formell likställdhet mellan könen när det gällde juristernas karriärvägar, men hur såg det ut i praktiken? Det mesta var egentligen sig likt sedan tidigare. Männen dominerade fortfarande i princip i alla juristyrken. Få kvinnor återfanns på chefsposter, och majoriteten av de kvinnliga juristerna arbetade fortfarande som advokater. I en artikel i publikationen *Svensk yrkeskvinna* från 1950 beklagade sig den kvinnliga skribenten över situationen: ”Vi har ingen kvinnlig ordinarie domare, intet kvinnligt ’-råd’ av juristslag, ingen kvinnlig byråchef, ingen kvinnlig vetenskapsman, ingen... Det är lättare att räkna upp vad vi har än vad vi inte har.”

1960-talet var något av en brytningstid. Då kom de första kvinnliga chefsdomarna och de första kvinnliga juristerna inom akademien, och allt fler kvinnliga studenter började på juristutbildningarna. Denna utveckling har därefter hållit i sig, och den verklighet som möter dagens kvinnliga jurister är

en helt annan. Pendeln har i princip svängt åt andra hållet. I dag är de kvinnliga studenterna i majoritet på juristprogrammen i Sverige. Under senare år har också de kvinnliga juristerna varit i majoritet bland dem som doktorerar i juridik, har tingstjänstgöring, utses till domartjänster eller beviljas inträde i Advokatsamfundet. Men man kan fråga sig hur utvecklingen hade sett ut om inte de första kvinnliga juristerna för mer än 100 år sedan hade vågat ta steget ut på okänd mark och bryta gängse normer och mönster.